

УДК: 351.82: 34 /338.054.23

*В. В. Джумеля,
здобувач Інституту законодавства Верховної Ради України*

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

*V. V. Dzhumelia
applicant of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY OF COUNTERACTION TO THE SHADOW ECONOMY

У статті окреслені основні моменти аналізу ефективності механізмів реалізації державної політики протидії тіньовій економіці. Відповідно до стратегічних завдань, що стоять перед органами державної влади в контексті протидії розвитку тіньової економіки визначено головні цілі системи ключових показників ефективності. Для оцінювання ефективності механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці запропоновано використовувати такі 2 типи показників як: змістові та організаційно-функціональні показники. Також обґрунтовано базові задачі оцінювання діяльності органів державного управління, які пов'язані із реалізацією діяльності щодо протидії тіньовій економіці, якими бажано користуватись у ході проведення безпосередньої оцінки. З метою підвищення ефективності механізмів реалізації державної політики протидії тіньовій економіці запропоновано застосовувати як поточні, так і глибокі показники ефективності. Також окреслено основні завдання державної політики протидії тіньовій економіці в Україні та заходи органів державної влади стосовно запобігання підвищення рівня тіньової економіки.

The article outlines the main points of the analysis of the effectiveness of the mechanisms of implementation of the state policy of counteracting the shadow economy. In accordance with the strategic tasks facing public authorities in the context of counteracting the development of the shadow economy, the main objectives of the key performance indicators system have been identified. To assess the effectiveness of the mechanism for implementing the state policy of counteracting the shadow economy, it is proposed to use the following two types of indicators: content and organizational and functional indicators. It also substantiates the basic tasks of assessing the activities of the public administration bodies that are related to the implementation of anti-shadow economy activities that are desirable to use in the course of direct evaluation. In order to increase the effectiveness of the mechanisms of implementation of the state policy of counteracting the tiny economy, it is proposed to use both current and deep performance indicators. It also outlines the main developments of the government policy of counteraction to the tiny economy in Ukraine and measures of state authorities in favor of raising the level of the shadow economy.

Ключові слова: *тіньова економіка, державне регулювання, механізми державної політики, ефективність, система показників, фінансовий моніторинг.*

Keywords: *shadow economy, state regulation, mechanisms of state policy, efficiency, system of indicators, financial monitoring.*

Постановка проблеми. Основою для реалізації державної політики протидії тіньовій економіці в Україні варто використовувати практичний досвід, який накопичено у міжнародній практиці щодо протидії тіньовій економіці. Адже рівень добробуту населення в країні пов'язаний зі зменшенням масштабів тіньової економіки, а покращення добробуту значної частини населення в Україні, має пряму взаємозалежність з: ефективним використанням заходів щодо протидії тіньовій економіці; розвитком матеріальної та нематеріальної сфер легального сектору економіки; напрямами подолання кризових явищ в соціально-економічній сфері. Тому, якщо в Україні не будуть ефективно функціонувати стимулюючі заходи для роботи в легальному секторі економіки, не буде сформована конкурентоспроможна ринкова інфраструктура, що, у свою чергу, унеможливує ефективний соціально-економічний розвиток та зростання добробуту суспільства. А тому, подолання системної економічної кризи в Україні, не є можливим без формування ефективного механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці в Україні.

Однак, слід зазначити, що особливої актуальності набуває питання оцінки такої ефективності механізмів реалізації державної політики протидії тіньовій економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Державні механізми регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки та, зокрема, оцінку їх ефективності досліджували як зарубіжні так і вітчизняні вчені: Гутман П., Шнайдер Ф., Танзі В., Гришова І.Ю., Дяченко О.П., Наумов О.Б., Прохоренко О.Я., Галицький О.М., Воротін В.Є. та інші [1-10].

В дослідженнях науковців доволі повно висвітлено аналіз механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці, але недостатню увагу приділено саме оцінці ефективності даних механізмів, тому виникає необхідність систематизувати наведені думки вчених, обґрунтувати рекомендації стосовно оцінки ефективності механізмів реалізації державної політики протидії тіньовій економіці.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка та формування системи показників оцінки ефективності механізмів реалізації державної політики протидії тіньовій економіці та пропозиції стосовно заходів, що мають бути застосовані для запобігання підвищення рівня тіньової економіки.

Результати досліджень. З метою стимулювання зменшення рівня тіньової економіки в Україні, як теоретико-методичним, так і практичним завданням держави є формування та реалізація ефективного механізму державної політики протидії тіньовій економіці. Однак, на сьогоднішній день такого механізму в трансформаційній економіці України не розроблено [1].

До основних стратегічних напрямків протидії тіньовій економіці в Україні доцільно віднести необхідність формування соціально орієнтованої ринкової економіки шляхом забезпечення відродження та прискореного розвитку перспективних галузей вітчизняного виробництва, налагодження механізмів управління в соціально-економічних сферах України [2, с. 118].

Головними завданнями державної політики протидії тіньовій економіці в Україні є:

- удосконалення податкової політики країни у контексті забезпечення рівномірності розподілу податкового навантаження на платників податків та зміна процедури податкового адміністрування;
- реформування грошово-кредитної систем, оптимізація механізмів кредитування та функціонування фінансових ринків;
- оптимізація напрямів управління державними корпоративними правами, а також ринкових механізмів управління, організація ефективного контролю за функціонуванням підприємств через надійну систему корпоративного управління [3];
- налагодження контролюючого механізму у бюджетній сфері, шляхом формування прозорих систем розподілу та використання коштів бюджету;
- активізація контролюючих заходів щодо проведення зовнішньоекономічної діяльності, нейтралізація причин та умов здійснення незаконного ввезення та вивезення товарів тощо [4].

Для запобігання підвищення рівня тіньової економіки необхідно застосовувати сукупність таких заходів:

- 1) активізація податкових стимулів до проведення інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні;
- 2) запровадження системи спрощення дозвільних процедур щодо організації підприємницької діяльності, особливо, що стосується інноваційної діяльності;
- 3) деталізація джерел походження фінансових ресурсів при купівлі товарів, вартість яких перевищує відповідно визначену попередню суму (житла, землі, транспортних засобів, предметів розкоші тощо);
- 4) залучення до реалізації стратегії протидії тіньовій економіці представників міжнародних організацій, спеціалізованих на даних питаннях;
- 5) розробка пропозицій щодо модернізації системи державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності у напрямку її спрощення та унеможливлення фоумування та функціонування «не легальних»

підприємств»;

б) активізація зв'язків з суб'єктами відповідних міжнародних організацій та їх інформаційно-аналітичними центрами;

7) визначення норм ідентифікації порушень та прирівнення корупції і хабарництва до тяжких злочинів;

8) формування ліберального податкового законодавства;

9) налагодження механізму понесення відповідальності за використання службового положення в особистих цілях.

Заходи протидії розвитку тіньової економіки за стратегічними напрямками орієнтовані на підвищення ефективності механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці в Україні [5, с. 17].

Аналіз ефективності механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці ми пропонуємо здійснювати із використанням системи ключових показників ефективності (англ. Key Performance Indicators – KPI). Дана система представляє собою сукупність кількісних індикаторів, які орієнтовані на досягнення поставлених стратегічних завдань, які повинні бути обґрунтовані та затверджені органами державної влади, на які покладено функції протидії тіньовій економіці. На нашу думку дана система повинна включати комплекс змістових та організаційно-функціональних показників. Використання системи ключових показників ефективності дозволить розробити ефективний механізм реалізації процесу протидії тіньовій економіці, який буде орієнтований на досягнення чіткого результату.

До головних цілей системи ключових показників ефективності у контексті реалізації державної політики протидії тіньовій економіці доцільно віднести: систематичне стимулювання діяльності органів влади щодо підвищення їх якості та ефективності роботи у процесі протидії розвитку тіньової економіки; ідентифікація функціональних аспектів діяльності органів влади із стратегічними завданнями програми протидії тіньовій економіці; забезпечення функціонування прозорого механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці на різних рівнях; забезпечення взаємозв'язку органів державної влади, які проводять політику протидії тіньовій економіці, із суспільством. Отже, використання такої системи оцінки ефективності у практиці реалізації державної політики протидії тіньовій економіці сприятиме досягненню стратегічних цілей, підвищенню результативності соціально-економічних процесів в країні та оцінці дотримання функціональних обов'язків органів влади.

Зазначимо, що для забезпечення ефективної реалізації Стратегії протидії тіньовій економіці необхідно підвищити рівень відповідної державної політики на всіх можливих рівнях. Саме тому, необхідним вважається формування такої системи для оцінки ефективності механізмів реалізації державної політики протидії тіньовій економіці [6, с. 182]. Тому нами було ідентифіковано фактори, які мають безпосередній або опосередкований вплив на функціонування даної системи. До таких факторів запропоновано віднести: - система ключових показників ефективності має ґрунтуватись на припущенні, що державні органи функціонують у системі визначених екзогенних та і ендогенних обмежень та, які володіють відповідними можливостями для проведення своєї безпосередньої діяльності; - така система повинна мати конкретні показники для різних сегментів державної політики протидії тіньовій економіці, які повинні бути чітко визначеними у часі; показники запропонованої системи оцінки ефективності державної політики протидії тіньовій економіці повинні коригуватися.

Отже, для оцінювання ефективності механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці пропонуємо використовувати такі показники як: 1) змістові показники (1.1 відсоток зниження рівня тіньової економіки у порівнянні із попереднім періодом; 1.2 співвідношення витратків на реалізацію державної політики протидії тіньової економіки та функцій, які виконують органи державного управління щодо такої протидії; 1.3 відсоток збільшення кількості добровільно поданих податкових декларацій порівняно з попереднім періодом; 2) організаційно-функціональні показники (2.1 частка виконаних у визначений термін завдань органом державного управління щодо реалізації політики протидії тіньовій економіці; 2.2 кількісна та вартісна результативність розгляду справ, пов'язаних з протидією тіньовій економіці, у судовому порядку; 2.3 ступінь сприйняття населенням рівнем тінізації економіки та ін.).

Перш ніж розробляти систему ключових показників ефективності необхідно визначити суб'єктами такої системи (суб'єктами державної політики протидії тіньовій економіці) базових задач, які пов'язані із реалізацією діяльності щодо протидії тіньовій економіці. Тобто, уповноважений державний орган управління може застосовувати різні способи та методи для визначення найважливіших напрямів щодо реалізації державної політики протидії тіньовій економіці та показників для цих напрямів [7]. Однак, варто зазначити, що для відповідного конкретного органу державного управління показники оцінки ефективності будуть унікальними та можуть змінюватися в залежності від рівня виконання ним поставлених завдань [8, с. 188]. До основних задач оцінювання діяльності органів державного управління щодо протидії тіньовій економіці, якими бажано користуватись у ході проведення безпосередньої оцінки з метою більш ефективного проведення державними органами своєї безпосередньої діяльності пропонуємо віднести: 1) забезпечення суб'єктів, які здійснюють відповідну оцінку, необхідною інформацією про чинники та причини неефективної діяльності певного органу державного управління (який забезпечує реалізацію політики протидії тіньовій економіці) з метою негайного прийняття рішень на відповідному рівні, з метою підвищення ефективності його діяльності, оптимізація використання підконтрольних органу ресурсів та

інших необхідних організаційно-функціональних змін; 2) розповсюдження інформації серед громадськості, зацікавлених організацій та уповноваженому державному органу про рівень ефективності механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці у контексті обґрунтованих стратегічних напрямів щодо удосконалення державної політики протидії тіньовій економіці та підвищення прозорості функціонування суб'єктів такого механізму; 3) надання можливостей уповноваженому контролюючому державному органу можливості порівняння суб'єктів механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці шляхом формування рейтингу щодо їхніх компетенцій. Отже, обґрунтовані вище задачі орієнтовані на визначення відповідного типу оцінки діяльності суб'єктів механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці (органи виконавчої влади): поточний або глибокий.

Поточна оцінка діяльності органів державного управління процесом протидії тіньовій економіці є ключовим елементом механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці на регіональному рівні [9]. Такий тип оцінки пропонуємо проводити щороку (при необхідності кожного кварталу або раз у пів року). Глибоку оцінку пропонуємо проводити раз на 3 роки, а також у випадках: під час проведення поточної оцінки було виявлено негативний результат, у тому числі під час порівняння сформованих рейтингів; дотримання завдань планових документів щодо оцінки показників розвитку у зв'язку з різноманітними внутрішніми факторами, які викликані неефективною механізмом реалізації державної політики протидії тіньовій економіці або його елементів; присутність незадовільної оцінки щодо змісту, якості, сервісу та доступності суспільству послуг, які надає відповідний орган державного управління у напрямку протидії тіньовій економіці.

У механізмі реалізації державної політики протидії тіньовій економіці в рамках підвищення його ефективності нами запропоновано застосовувати як поточні, так і глибокі показники ефективності. В деяких випадках варто також взаємопов'язувати ці показники між собою, адже виконання ряду поточних показників часто сприяє виконанню глибоких. До ключових умов успішної реалізації системи показників ефективності в механізмі реалізації державної політики протидії тіньовій економіці варто віднести:

- розробку, прийняття та реалізацію Стратегії протидії тіньовій економіці, адже система показників ефективності є лише інструментом інформаційного забезпечення процесу підвищення ефективності механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці;

- ідентифікація стратегічних напрямів державної політики протидії тіньовій економіці з урахуванням витрат на її реалізацію;

- розвиток інформаційної системи, яка є важливим джерелом даних для визначення головних показників ефективності;

- формування та використання системи мотивації персоналу, адже під час проведення оцінки ефективності державної політики протидії тіньовій економіці система показників часто орієнтована на оцінку ефективності діяльності конкретного співробітника;

- систематичне використання системи показників ефективності як важливого інструменту в механізмі реалізації державної політики протидії тіньовій економіці.

Отже, поступове впровадження системи показників ефективності, враховуючи вище обґрунтовані умови, у механізм реалізації державної політики протидії тіньовій економіці на всіх рівнях дозволить, перш за все, значно підвищити рівень ефективності діяльності органів державного управління, до функцій яких належить протидія розвитку тіньовій економіці.

Саме тому, на нашу думку, зменшення рівня тіньової економіки передбачає розробку і використання органами державної влади чіткої політики протидії тіньовій економіці, особливості якої знаходять відображення в її структурі, цілях, задачах та напрямках. Державна політика протидії тіньовій економіці повинна бути потужним важелем з подолання кризових явищ в Україні, орієнтована на забезпечення структурної перебудови економіки та формування потужної бази стійкого розвитку вітчизняного конкурентоспроможного виробництва.

Тому, як результат дослідження, нами визначені базисні основи до формування механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці:

1. Державна політика протидії тіньовій економіці повинна базуватись та орієнтуватись на програми соціально-економічного розвитку України, адже тіньовий сектор економіки охоплює всі сфери суспільного виробництва. Тобто, політика протидії тіньовій економіці не може проводитись ізольовано та повинна мати взаємозв'язок з іншими державними політиками орієнтованими на соціально-економічний розвиток.

2. Необхідність проведення оцінки та ідентифікації пріоритетних галузей в країні, до яких доцільно скеровувати капітал тіньового сектора як результату стимулювання відповідної державної політики. На особливу увагу заслуговують перспективні напрями розвитку техніки і технології, для виділення найперспективніших галузей 5- го та 6-го технологічних укладів, та таких галузей, які випускають кінцевий інноваційний продукт, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняних виробників на світовому ринку.

3. Функціонування механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці повинно здійснюватись з урахуванням особливостей ринкової економіки (саморегулювання) та інструментів державного впливу, тобто їх збалансування. Зазначимо, що активне втручання держави в економіку за високого рівня її монополізації призводить до неефективності автоматичних регуляторів державної економічної політики, підтвердженням чого є сучасна ситуація в Україні. Тобто, державні інструменти

управління процесом протидії тіншовій економіці повинні орієнтуватись на заходи непрямого впливу (у свою чергу поєднавши комплексно між собою структурну, податкову, митну, амортизаційну, науково-технічну, інноваційно-інвестиційну політики).

В сучасних умовах актуалізуються питання удосконалення функціонування механізму фінансового моніторингу в Україні. Адже на даний час він функціонує, зазвичай, у напрямку ідентифікації фінансових операцій, які безпосередньо пов'язані з легалізацією або відмиванням нелегальних доходів. Проте, здійснений аналіз досвіду функціонування механізму фінансового моніторингу в зарубіжних країнах підтверджує сукупність переваг, використання яких в Україні сприяло б підвищенню ефективності функціонування вітчизняного механізму фінансового моніторингу [10].

До таких переваг доцільно віднести: урахування предикатних злочинів у системі ідентифікації фінансових злочинів; активізація та удосконалення міжвідомчої координації органів, які забезпечують нагляд та регулювання у сфері протидії тіншовій економіці та розробка єдиної інформаційної системи закритого типу з метою обміну інформацією між цими органами; розширення повноважень Держфінмоніторингу у напрямку отримання інформації в контексті підвищення рівня свідомості громадян; використання ефективної системи збереження конфіденційності отриманої інформації шляхом посилення адміністративної відповідальності суб'єктів як державного, так і первинного фінансового моніторингу, які є уповноваженими для роботи з такою інформацією; налагодження механізму стягнення відповідальності суб'єктів первинного фінансового моніторингу у разі порушення законодавства щодо протидії тіншовій економіці; посилення індивідуальної відповідальності посадових осіб суб'єктів первинного фінансового моніторингу, яка в сучасних вітчизняних реаліях передбачає тимчасове відсторонення від посади до моменту усунення порушення; організація системи соціального контролю над реалізацією державної політики протидії тіншовій економіці в Україні.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновки про те, що реалізація державної політики протидії тіншовій економіці повинна здійснюватись на основі оптимальної системи конструктивної співпраці між органами державної влади всіх рівнів та з урахуванням безпосередніх їх повноважень та рівня відповідальності.

Згідно стратегічних завдань, що визначені органами державної влади в контексті протидії розвитку тіншової економіки конкретизовано головні цілі системи ключових показників ефективності. З метою оцінювання ефективності механізму реалізації державної політики протидії тіншовій економіці обґрунтовано 2 типи показників: змістові та організаційно-функціональні показники. Для підвищення ефективності механізмів реалізації державної політики протидії тіншовій економіці запропоновано застосовувати як поточні, так і глибокі показники ефективності. Також удосконалення існуючого механізму фінансового моніторингу сприятиме посиленню позицій України на світовому ринку як надійного партнера у сфері протидії тіншовій економіці.

Література.

1. Гришова І. Ю. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіншовій економіці в Україні / І. Ю. Гришова, О. П. Дяченко // *Право та державне управління*. – 2016. - №3. – С. 183-189
2. Дяченко О.П. Запобігання поширенню сучасних тенденцій розвитку тіншової економіки з позиції ефективного державного управління / О.П. Дяченко // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. – 2017. - № 5. – С. 114-120
2. Наумов О.Б. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі / І. Ю. Гришова, О. Б. Наумов, О. О. Давидюк // *Український журнал прикладної економіки*. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 36-49. – ISSN 2415-8453.
3. Дяченко О.П. Зарубіжний досвід щодо державних механізмів дегінізації економіки країн Європейського Союзу / О.П. Дяченко // *Держава та регіони*. – 2017. – № 3. – С. 145-153
4. Gryshova, I. Ju. The implementation of the principles of consumerism in the strategy of the development of business / I. Ju. Gryshova, P. V. Voronzhak, T. L. Shestakovska // *Науковий вісник Полісся*. – 2017. - № 2 (10). Ч. 1. – С. 41-48
5. Гришова І.Ю. Научные подходы к методологии выявления элементов теневой деятельности на предприятиях Украины/ О.О.Красноручкий, И.Ю.Гришова // *Вестник Ивановского государственного университета. Серия «Экономика»*, 2016. - №1(27). – С.13-18.
6. Gryshova, I.; Strielkowski, W.; Kalyugina, S. (2017). Modern Technologies in Public Administration Management: A Comparison of Estonia, India and United Kingdom. *Administratie si Management Public*, (28), 174-185
7. Наумов О.Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства / І.Б. Жилієв, О.Б. Наумов, Л.М.Наумова// *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. - № 5. – С.89-95.
8. Гришова І. Ю. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіншовій економіці в Україні / І. Ю. Гришова, О. П. Дяченко // *Право та державне управління*. – 2016. - №3. – С. 183-189
9. Кравчук А.О. Тіншові аспекти економіки України в податковому секторі/ А.О. Кравчук // *Український журнал прикладної економіки. Тернопільський національний економічний університет*. 2016. Том 1. - № 3.- 79-86 с.

10. Митяй О.В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О.В. Митяй, О.А. Хлестун // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск №2. Грудень 2014 р. – Миколаїв. – С. 630-633. Режим доступу до журн.: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>

References.

1. Gryshova, I. Ju. and Diachenko, O.P. (2016) “Activity of mechanisms of public administration in the field detention of economic in Ukraine”, *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 3, pp. 183-189
2. Diachenko, O.P. (2017), " Prevention of extension of modern trends in the development of the nongovernmental economy from the position of effective public administration ", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 114—120.
3. Diachenko, O.P. (2017), "External experience on the state mechanisms of deatinization of the economy of the countries of the European Union", *Derzhava ta rehiony*, vol. 3, pp. 145—153.
4. Gryshova, I. Ju. Voronzhak, P. V. and Shestakovska, T. L. (2017), “The implementation of the principles of consumerism in the strategy of the development of business”, *Naukovyj visnyk Polissia*, vol. 2 (10), pp. 41-48
5. Hryshova, Y.Yu. (2016), "Scientific approaches to the methodology for identifying elements of shadow activity at Ukrainian enterprises", *Vestnyk Yvanovskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Ser. Ekonomyka*, vol. 1 (27), pp.13—18.
6. Gryshova, I. Strielkowski, W. and Kalyugina, S. (2017), "Modern Technologies in Public Administration Management: A Comparison of Estonia", India and United Kingdom. *Administratie si Management Public*, vol. (28), pp. 174—185.
7. Zhylyaiiev, I.B. Naumov, O.B. and Naumova, L.M. (2016), "Institutional determinants and strategic directions of economic development of the national economy", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 89—95.
8. Gryshova, I. Ju. and Diachenko, O.P. (2016) “Activity of mechanisms of public administration in the field detention of economic in Ukraine”, *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 3, pp. 183-189
9. Kravchuk, A.O. (2016) “Shadow aspects of Ukraine's economy in the tax sector”, *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 3, pp. 79-86
10. Mytjaj, O.V. and Khlystun, O.V. (2014) “Scientific and methodological criteria for forming a mechanism for achieving economic security by enterprises”, *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 630-633

Стаття надійшла до редакції 20.07.2018 р.